

Key words: educational system, quality of specialists training, productive education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 371.13

Є. І. Боркач

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УГОРЩИНІ НА ПОЧАТКУ НОВОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

Система вищої освіти України перебуває у стані реформування. Основні напрями її змін визначаються загальноєвропейським перетворенням вищої освіти відомим як Болонський процес, кінцевою метою якого є створення єдиного й ефективного простору вищої освіти. У зв'язку з цим питання забезпечення якості вищої освіти набуває особливого значення. Створення та розбудова системи забезпечення якості вимагає, окрім розробки документів рекомендаційно-інструктивного характеру, прийняття ряду нормативно-правових актів, створення відповідних структур і механізмів та джерел фінансування. Усе це актуалізує вивчення досвіду тих країн, у яких ситуація у вищій освіті склалася аналогічним чином. Угорщина, з якою нас тісно пов'язує спільне минуле, інтенсивні сусідські контакти, особливості історичного, суспільного та економічного розвитку, є саме такою країною.

Питаннями забезпечення та оцінювання якості вищої освіти в Європейському Союзі почали займатися наприкінці 1980-х років, коли в процедурі взаємного визнання навчальних досягнень на місце точного визначення та узгодження змісту підготовки почало висуватися вивчення її умов. Це в значній мірі підвищило інтерес до досягнення та підтвердження якнайвищого рівня якості, оцінювання якості підготовки всередині закладу та зовнішніми незалежними агенціями, партнерами. Поява значної кількості студентів у ВНЗ також вимагала більш точної та суворої регуляції. Якість вищої освіти в першу чергу залежить від здатності об'єднати наявні в закладі елементи забезпечення якості в єдину систему, тобто створити систему забезпечення якості. Однак обов'язкова звітність перед засновниками та суспільством робить необхідним її об'єктивне внутрішнє та зовнішнє оцінювання.

В угорській вищій освіті під впливом загальноєвропейських процесів, починаючи з 90-х років минулого століття, відбулися значні зміни: впровадження кредитно-модульної системи, електронного обліку студентів, інтеграція закладів, перетворення системи підготовки та обов'язкове впровадження системи забезпечення якості [1, с. 95].

Дослідженням системи забезпечення якості угорської вищої освіти в умовах Болонського процесу займалися Балінт Ю. [1] Бажа Дь. [3], Деренї А. [4], Козма Т. [5], Полонї І. [7], Топар Я. [8] та інші. Учені провели аналіз законодавчих актів щодо забезпечення якості, програм підвищення якості, узагальнили наявний досвід впровадження та діяльності систем забезпечення якості в угорській вищій освіті.

Мета дослідження – вивчити характерні особливості забезпечення якості у вищій освіті Угорщини, завдання та функціонування її основних елементів.

Для вирішення поставлених дослідницьких завдань автор провів аналіз нормативно-правових та регламентуючих документів, баз даних, документацій та електронних ресурсів вищих навчальних закладів та Міністерства людських ресурсів Угорщини, фахової літератури щодо забезпечення якості вищої освіти в Угорщині.

Одним з важливих елементів системи забезпечення якості в умовах Болонського процесу є кредитно-модульна система, яка на самому початку її застосування в США мала небагато відношення до забезпечення якості освіти. Вона скоріше сприяла утвердженню достовірності викладання, розбудові власного життєвого шляху студента на основі навчальних досягнень та здобутих кредитів, підйому ефективності організації освіти [4, с. 64]. На стадії розробки та початкових етапах упровадження кредитно-трансферної системи ECTS в Європі вона розглядалася як суто кумулятивна система, покликана сприяти формуванню індивідуальної навчальної траєкторії студента та досягненню вищої ефективності організації навчання у вищих закладах освіти. Питання якості освіти у зв'язку з упровадженням ECTS тоді ще не піднімалося.

Так само трапилося і при впровадженні кредитно-трансферної системи в Угорщині: в першу чергу вона розглядалася як засіб організації навчання, а згодом – як засіб трансферу навчальних досягнень [6, с. 14]. Уперше система навчальних кредитів була пов'язана з забезпеченням якості освіти в програмах минулого десятиліття при розробці критеріїв конкурсів якості [2, с. 106]. Необхідність визначення й однозначного та зрозумілого для всіх закладів відображення рівня та інших характеристик підготовки в здобутих кредитах особливо гостро постала під час порівняння підготовки за певними напрямками в різних країнах. Важливість питання вимагала розробки теоретико-методологічних засад оцінки якості здобутих у підготовці кредитів. Поєднання кредитів та механізмів гарантії якості мало б піднести вищу освіту на новий рівень. Результати моніторингового дослідження кредитно-трансферної системи, проведеного в Угорщині у 2005-му році, показали, що її засоби, процеси, регуляторні механізми, статистичні дані можуть знайти широке застосування в системах підвищення якості вищих навчальних закладів. Очевидно, що навчальна діяльність має настільки комплексний характер, який неможливо описати виключно показниками кредитно-трансферної системи, без залучення значної кількості інших засобів. Водночас треба визнати, що без

дослідження та аналізу системи кредитів нині вже неможливо ні дослідження системи вищої освіти, ні гарантія її якості [4, с. 74].

Гарантія та контроль якості нині є частиною загальної культури менеджменту [5, с. 52]. На початку нового тисячоліття гарантія якості вищої освіти отримала особливе значення в контексті загальноєвропейського перетворення вищої освіти відомого як Болонський процес. Болонський процес є типовою, керованою зверху реформою кінця 20-го століття, яка реалізується як серія централізованих змін, а контроль якості здійснюється на рівні вищих навчальних закладів. Саме тому гарантія якості в умовах Болонського процесу має дещо суперечливий характер: гарантія якості стала новою, більш широкою формою контролю держави над вищими навчальними закладами, завдяки якій урядам вдалося впровадити своїх представників (координаторів та агенції з гарантії якості) у ВНЗ, значно обмеживши їх автономію та самоврядування [5, с. 53].

В Угорщині, як і в інших країнах Центральної Європи, ці зміни переплелися не тільки з Болонським процесом, а й з інтеграцією до Європейського Союзу. Ейфорія 1990-их років, з якою угорці вітали перемогу своїх визвольних змагань і розпочали розбудову власної самостійності, відійшла в минуле. На початку нового тисячоліття настав час інтеграції в нову наднаціональну структуру. У цій інтеграції система освіти не може залишитися недоторканою, вища освіта в тому числі. У 90-их роках минулого століття державними органами була проведена акредитація щойно звільнених від партійного контролю вищих навчальних закладів. На початку нового тисячоліття уряди країн членів Євросоюзу контролюють вищу освіту під приводом гарантії якості. У країнах Центральної Європи реформа вищої освіти проводиться з ініціативи й за розпорядженням урядів як власників закладів вищої освіти. Цей взаємозв'язок варто завжди мати на увазі при дослідженні освітніх процесів у даному регіоні, розбудови системи забезпечення якості вищої освіти зокрема [5, с. 53]. Усі без винятку уряди регіону, хоч і з незначними відмінностями, намагаються застосовувати принципи гарантії якості, сформульовані на різних етапах Болонського процесу. Відмінності проявляються як на організаційному, так і на структурному рівнях. Однак, поза всяким сумнівом, шляхом реформ кожний уряд намагається пристосуватися до західноєвропейських систем вищої освіти та гарантії якості [5, с. 56].

Серед міжнародних аналізів вищої освіти, проведених у 2007-му році за дорученням Ради Європи, є й такий, на основі якого країни поділені на чотири групи залежно від того, скільки незалежних організацій міжнародного рівня з контролю якості діє в кожній з них. До першої ввійшли країни, у яких зовсім немає інституцій відповідних за контроль якості у вищій освіті. Це Боснія-Герцеговина, німецькомовна частина Бельгії, Кіпр, Ліхтенштейн, Люксембург, Мальта. До другої групи ввійшли країни, інституції з контролю якості яких не можна вважати незалежними. Серед них немає жодної країни члена Європейського Союзу. Це такі

країни, як Албанія, Азербайджан, Вірменія, Ватикан, Ісландія, Молдова, Росія, Чорногорія. До третьої групи ввійшли країни, у яких діє принаймні одна незалежна інституція з контролю якості вищої освіти. До неї увійшли дві третини країн учасниць Болонського процесу, серед них такі, як Велика Британія, Італія, Польща, Словаччина, Чехія, прибалтійські країни, які мають власну мережу з контролю якості. У країнах четвертої групи за якість вищої освіти відповідає кілька незалежних міжнародних організацій. Це Австрія, Франція, Голландія, Хорватія, Ірландія, Македонія, Німеччина, Іспанія та фламандська частина Бельгії. Угорщина ввійшла до третьої групи [10, с. 37].

Контроль якості та акредитація у вищій освіті центральноєвропейських країн, як правило, є нероздільними супутниками. Це особливо наочно проявляється в їх мотивації та аргументації. Те, що одні називають акредитацією, інші іменують контролем якості. Навіть при поверхневому ознайомленні з реальним процесом акредитації виявляється, що він, як правило, проводиться з посиленням на забезпечення якості підготовки. Якщо на кінець минулого тисячоліття для вищої освіти регіону було характерним розповсюдження процесу акредитації, то на початок нового тисячоліття саме під впливом Болонського процесу ключовим питанням вищої освіти стало забезпечення якості. Ця обставина пояснюється відносним спізнанням реформи вищої освіти в країнах Центральної Європи. Ті системи вищої освіти, які розпочали процес приєднання до європейського простору вищої освіти із запізненням, постали перед двома вимогами одночасно [5, с. 61].

Контроль якості не є просто новою назвою тієї самої діяльності – державного контролю вищої освіти. Міжнародні дослідження вже на початку XXI-го століття вказували на можливість утвердження в європейській вищій освіті міжнародної акредитації, однак така практика поки не набула розповсюдження. Акредитація, що сформувалася в країнах Центральної Європи в 1990-их роках, і надалі залишається національним процесом, а поняття забезпечення якості відносно швидко з'явилося в міжнародних офіційних документах і з часом отримало все більший акцент. Своєрідним засобом європейського об'єднання вищої освіти стала не акредитація, а забезпечення якості. Саме така практика й політика в найбільшій мірі впливають на формування європейського простору вищої освіти [5, с. 62].

Відповідність правовим нормам в Угорщині забезпечується зовнішньою системою управління якості. Відповідно до Закону Угорщини про вищу освіту цю функцію виконує Угорська акредитаційна комісія вищої освіти (УАК). Завдання, що стосуються гарантії якості вищої освіти, були розподілені між Міністерством освіти і культури (нині Міністерством людських ресурсів), Угорською акредитаційною комісією вищої освіти та навчальними закладами таким чином [3, с. 40].

Роль міністерства в акредитації в багатьох аспектах є визначальною:

– Міністр визначає принципи політики якості всієї галузі, контролює законність діяльності УАК.

– Міністерство розробляє нормативні документи системи забезпечення якості у вищій освіті, створює й забезпечує умови її діяльності.

– Міністерство розглядає апеляції вищих навчальних закладів щодо експертних висновків УАК.

– Міністерство здійснює щорічне фінансування вищих навчальних закладів та УАК і, таким чином, має визначальний вплив на їх діяльність.

Усі зацікавлені сторони в Угорщині вважають, що гарантія якості вищої освіти є насамперед завданням вищих навчальних закладів. УАК виконує тільки функції зовнішнього контролю якості. Закріплені законом завдання угорських вищих навчальних закладів щодо гарантії якості є такими:

– Згідно із Законом Угорщини про вищу освіту в кожному закладі має бути розроблена програма підвищення якості, у рамках якої визначається завдання управління, планування, контролю, вимірювання й оцінки якості, захисту споживчих прав та порядок їх виконання. У програмі визначається порядок оцінки студентами викладацької діяльності. Керівництво закладу зобов'язане щорічно проводити оцінку якості та оприлюднювати її результати на своєму сайті та в прийнятий у закладі спосіб. Закон не містить точного змісту програми, однак, на думку угорських фахівців, вона має представляти собою план дій, який складається на певний період на основі аналізу результатів діяльності системи гарантії якості й визначає подальші цілі її роботи.

– Беруть участь у роботі УАК по оцінюванню якості на рівні програм та закладів, а саме: експертизі ліцензійних та акредитаційних матеріалів напрямів та спеціальностей, докторських програм, викладацьких грантів, підготовці самоаналізу, прийому експертних комісій, розробці та виконанні рішень.

– Відповідно до Закону Угорщини про вищу освіту в редакції 2000-го року вищі навчальні заклади країни були зобов'язані створити внутрішню систему забезпечення якості та забезпечити умови її функціонування в усіх підрозділах. Система має забезпечити невинне наближення цілей та діяльності закладу. Функціонування системи має зосереджуватися на задоволенні потреб безпосередніх та опосередкованих партнерів закладу, у першу чергу студентів, роботодавців, замовників наукових досліджень, міжнародної та вітчизняної наукової співдружності. Наявність та діяльність системи аналізується УАК під час акредитації відповідно до європейських принципів та стандартів забезпечення якості. Заклади, факультети або навіть менші підрозділи мають право впроваджувати такі системи забезпечення якості (наприклад ISO), які можуть підтверджуватися агенціями із зовнішнього забезпечення якості, акредитованими Національним акредитаційним корпусом Угорщини. Таке підтвердження не пов'язане безпосередньо з акредитацією закладу

Угорською акредитаційною комісією вищої освіти (УАК не видає посвідчень ISO), але її експерти обов'язково враховують наявність такої системи в ході акредитації.

– Закон Угорщини про вищу освіту в редакції 2006-го року не приписує в обов'язковому порядку, але створює умови для участі закладів у конкурсі на Приз якості у вищій освіті, заснований відповідно до постанови Уряду 221/2006.11.15.

– Для всіх угорських вищих навчальних закладів відкрита можливість запрошення іноземних організацій із забезпечення якості для проведення оцінки якості, акредитації або замовлення консультативної діяльності. Як гарний приклад можна згадати програму оцінювання закладів Європейської Асоціації університетів, у ході якої міжнародна група експертів оцінює діяльність, організаційну роботу, методи керівництва та забезпечення якості закладу. Першими в Угорщині такою можливістю скористалися Сегедський та Дебреценський університети. Подібним чином міжнародна або іноземна організація може провести акредитацію окремого підрозділу, програми.

Завдання та повноваження УАК визначені Законом Угорщини про вищу освіту, постановою Кабінету Міністрів про УАК, установчими документами та Статутом. Відповідно до Закону Угорщини про вищу освіту УАК має такі завдання:

Згідно із Законом УАК є незалежною організацією, створеною для оцінки підготовки, наукової роботи, мистецької діяльності та аналізу діяльності системи забезпечення якості у вищій освіті. УАК виконує такі завдання, пов'язані із забезпеченням якості в системі вищої освіти:

– бере участь у розробці принципів політики забезпечення якості та наглядає за процесом її реалізації;

– виконує завдання підтвердження якості, пов'язані із заснуванням та діяльністю вищих навчальних закладів;

– робить пропозиції щодо системи вимог до викладачів університетів;

– наглядає за гармонізацією галузевої системи забезпечення якості з нормами Європейського простору вищої освіти;

– на запит вищого навчального закладу проводить експертну оцінку рівня підготовки, наукової та мистецької діяльності;

– проводить експертну оцінку при започаткуванні процесу ліцензування бакалаврської, магістерської, докторської підготовки;

– на запит вищого навчального закладу проводить експертну оцінку при присудженні викладацьких звань;

– готує й оприлюднює список експертів вищої освіти;

– кожні вісім років проводить перевірку наявності умов підготовки, наукової та мистецької діяльності у вищому навчальному закладі, у ході якої вивчає належне функціонування в закладі програми забезпечення якості та виконання розпоряджень щодо її підвищення.

На основі акредитаційної експертизи УАК робить пропозицію міністру щодо діяльності закладу. УАК представляє інтереси забезпечення якості всієї угорської вищої освіти, а не окремих закладів. Її члени та експерти відстоюють інтереси не окремих закладів, а спільні акредитаційні цінності. У результаті чого трапляються зіткнення інтересів УАК та окремих ВНЗ. Усе частіше в боротьбі за існування закладу питання змісту та якості відходять на задній план. ВНЗ природнім чином очікують позитивних висновків УАК на кожен подану справу, що УАК, відстоюючи інтереси забезпечення якості, не завжди може зробити [3, с. 43].

Найважливішими чинниками, що впливали на впровадження систем забезпечення якості у вищій освіті Угорщини в минулому десятилітті були: вітчизняне та європейське середовище вищої освіти, нормативно-правові приписи, керівництво закладів, здатність об'єктивного самоаналізу та оцінювання сучасного стану у вищій освіті, залучення студентів та роботодавців, планування та впровадження системи, наявність необхідних ресурсів, утримання та функціонування системи, здолання складностей реалізації та звітності [1, с. 94]. Хоча створення законодавчої бази для впровадження системи забезпечення якості у вищій освіті в Угорщині розпочалося понад 20 років тому, неточні формулювання в нормативних документах, плутанина в термінології, відсутність необхідних вказівок та методик оцінювання якості тощо довго перешкоджали її ефективній роботі. На початку нового тисячоліття визначальними елементами системи забезпечення якості в Угорщині стали політика уряду щодо якості та системи забезпечення якості вищих навчальних закладів. На думку угорських фахівців, завдання забезпечення якості вищої освіти в країні вже тоді вимагали створення незалежної від акредитаційної комісії організації із забезпечення якості, посилення систем забезпечення якості в закладах та створення необхідної для цього нормативно-правової бази [7, с. 20].

Список використаної літератури

- 1. Bálint J.** Működnek-e a minőségfejlesztési rendszerek a felsőoktatásban / J. Bálint // *Educatio*. – 2008. – N. 1. – P. 94 – 110.
- 2. Bálint J.** A minőségi díj felsőoktatási alkalmazhatóságának vizsgálata / In: Bálint J., Polonyi I., Siklós B.: *A felsőoktatás minősége*. – Budapest, Felsőoktatási Kutatóintézet. – 2006. – P. 105 – 159.
- 3. Bazsa Gy.** Felsőoktatási akkreditáció Magyarországon – tegnap, ma, holnap / Gy Bazsa, T. Szántó // *Educatio*. – 2008. – N. 1. – P. 36 – 50.
- 4. Derényi A.** Kreditrendszer és minőségbiztosítás / A. Derényi, J. Temesi // *Educatio*. – 2008. – N. 1. – P. 64 – 75.
- 5. Kozma T.** Minőségbiztosítás a „Bologna folyamatban”. Közép-Európai tapasztalatok / T. Kozma, A. Juhász // *Educatio*. – 2008. – N. 1. – P. 52 – 63.
- 6. Kodácsy T.** ECTS rendszerben oktató felsőoktatási intézmény kredit-optimalizációja / T. Kodácsy // *Magyar felsőoktatás*. – 2003. – N. 7. – P. 14 – 16.
- 7. Polónyi I.** A felsőoktatás minőségügye / I. Polónyi // *Educatio*. – 2008. – N. 1. – P. 5 – 21.
- 8. Topár J.** Felsőoktatási intézmények minőségbiztosítása / J. Topár // *Educatio*.

– 2008. – N. 1. – P. 76 – 93. **9. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.** – К. : Ленвіт, 2006. – 35 с. **10. Fókuszban az európai felsőoktatás rendszere 2006/2007. Nemzeti trendek a Bologna folyamatban.** – Eurydice. – 2007. – 351 p. / [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/086HU.pdf.

Боркач Є. І. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Угорщині на початку нового тисячоліття

У статті аналізуються характерні особливості розвитку системи забезпечення якості вищої освіти в Угорщині в минулому десятилітті. У країні вже тоді була створена необхідна законодавча база, однак система забезпечення якості тривалий час діяла неефективно. Вища освіта потребувала створення незалежної організації із забезпечення якості та посилення систем забезпечення якості в закладах.

Ключові слова: якість освіти, Болонський процес, Угорщина.

Боркач Е. И. Развитие системы обеспечения качества высшего образования в Венгрии в начале нового тысячелетия

В статье анализируются особенности развития системы обеспечения качества высшего образования в Венгрии в прошлом десятилетии. Хотя уже существовала необходимая законодательная база, система была неэффективной. Высшее образование нуждалось в создании независимой организации по обеспечению качества и усилению систем обеспечения качества в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: качество образования, Болонский процесс, Венгрия.

Borkach E. I. Development of Quality Assurance of Higher Education in Hungary at the Beginning of the New Millennium

This article analyzes the characteristics of a quality assurance system of higher education in Hungary in the past decade. The country has already established the necessary legislative framework, but a quality assurance system for a long time operated inefficiently. Higher education needed to establish an independent organization to ensure the quality and enhance quality assurance in schools.

Key words: quality of education, Bologna process, Hungary.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.